
Vapaaehtoistyö –kansalaisuus ja yhteiskunnallinen toiminta?

Marja Anitta Pehkonen

Tampereen yliopisto

University of Tampere

Kasvatustieteiden yksikkö

SVV Tutkijapäivät Kuopio 27-28.8.2016

1. JOHDANTO

Tämä esitys on osa tutkimukseni teoriaa, jossa tarkastellaan vapaaehtoistyötä kansalaisuuden näkökulmasta.

Varsinaisena tutkimustyön tehtävä ja ongelmat ovat : Mitkä asiat kannustavat vapaaehtoisia tekemään vapaaehtoistyötä ja mikä on näiden asioiden ja taustatekijöiden välinen yhteys? Tutkija vertaa tutkimusaineistosta muodostettuja orientaatioita myös kansalaisuuden ominaispiireisiin Alberto Torresin kansalaisuuskäsityksen pohjalta.

Vapaaehtoistyö on olennainen osa kansalaisyhteiskuntaa¹. Tutkimuksen mukaan vajaa kolmannes (29%) kymmenen vuotta täyttäneistä suomalaisista oli tehnyt vapaaehtoistyötä viimeisten neljän viikon aikana ja 40% viimeisen vuoden aikana. Vapaaehtoistyö on aktiivinen tapa osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnalliseen toimintaan julkisen sektorin luottamushenkilönä toimimisen ja äänestämisen ohella.

Vapaaehtoistyötä tekevät ryhmät eivät edusta yhtä samanlaista ilmiötä, vaan niillä on erilaisia historioita ja ideologioita. Vapaaehtoisessa auttamistyössä myös auttajien ja autettavien välinen suhde vaihtelee. Vapaaehtoistyön muodoissa vertaistuki edustaa enemmän keskinäistä tukea, jossa auttajan rooli voi vuorotella kun taas osassa vapaaehtoistyötä auttajan ja autettavan roolit ovat selvästi erilliset ja erotettavissa toisistaan.^{2 3}

Useissa tutkimuksissa tuodaan esille vapaaehtoistyön tekijöiden auttamisen halu ja altruistisuus. Kaikki vapaaehtoistyö ei kuitenkaan ole altruistista eikä kaikki altruistinen toiminta ole vapaaehtoistyötä. Miten vapaaehtoistyö ja altruistinen toiminta voidaan erottaa toisistaan?⁴ Muutamissa suomalaisissa tutkimuksissa vapaaehtoistyön motiiveja on selvitetty ja niiden mukaan auttamisen halu on ensisijainen syy tehdä vapaaehtoistyötä. Auttaminen voi olla myös auttajan omista tar-

---

1 Yeung 2002, 12

2 Nylund, M. 1999

3 Nylund, M. 2000

4 Batson, D. 1991

peista lähtevää ja tästä huolimatta altruistista.^{5 6 7} Suomessa tehdään kansainvälisesti vertaillen paljon auttamistyötä.⁸

Vapaaehtoistyötä voidaan tarkastella ja arvioida myös kansalaisuuden näkökulmasta. Tässä esityksessä tarkastellaan kansalaisuuden ja vapaaehtoistyön ominaispiirteitä ja niiden välisiä yhteyksiä.

2.2 VAPAAEHTOISTYÖN MÄÄRITTELYÄ JA ULOTTUVUUKSIA

Perinteisesti vapaaehtoistyö määritellään palkattomaksi, vapaaehtoiseksi toiminnaksi, jota tehdään toisten ihmisten tai yhteisöjen hyväksi.⁹ Palkattomuus sisältyy yleisesti vapaaehtoistyön määritelmään. Palkaksi ei kuitenkaan lueta ns. kulukorvauksia tai muita palkinnoksi koettuja asioita, kuten tapahtumiin tai koulutukseen osallistumista.^{10 11 12} Cnaan & al. (1996, 366) mukaan terminä vapaaehtoisuutta käytettiin jo 1750-luvulla, kun armeijaan rekrytoitiin vapaaehtoisia, joille ei maksettu palkkaa. Myöhemmin vapaaehtoisuus liitettiin hyväntekeväisyyslahjoituksiin (charitable donation). Tuolloin vapaaehtoisuuden termi liitettiin altruismiin.¹³

Pelkkä vapaaehtoisjärjestöjen jäsenyydestä ei välttämättä seuraa vapaaehtoistyön tekeminen. Aktiivinen jäsenyys voi antaa kuvan vapaaehtoistyöstä, mutta se ei ole sama asia kuin vapaaehtoistyö.¹⁴ Vapaaehtoistyö ei ole myöskään vapaa-ajan viettoon rinnastettavaa toimintaa, koska se edellyttää yleensä sitoutumista ja joskus epä mukavienkin asioiden tekemistä.¹⁵ Usein myös sekä yhteiskunnallinen aktivismi että huolenpito (social activism and caring) rinnastetaan vapaaehtoistyöhön.¹⁶

Cnaan & al. (1996)¹⁷ mukaan vapaaehtoistyön ulottuvuudet ovat seuraavat

Vapaus valita (free choice)

---

5 Yeung, A.2002

6 Yeung, A. 2004a

7 Yeung, A.2004b

8 Grönlund, H. & al.

9 Pessi, A & al. 2010, 9

10 Musick, A & al. 2008,3

11 Cnaan, R & al. 1996

12 Nylund, M. 2000

13 Cnaan, R & al. 1996, 366

14 Musick, A. & al.2008, 12

15 Musick, A. & al. 2008, 16-17

16 Musick, A. & al. 2008, 13

17 Cnaan, R & al. 1996, 367-371

Toiminnan luonne voi olla eriasteisesti vapaata. Vaikka vapaaehtoinen työskentelee hyödyttääkseen yhteiskuntaa/yhteisöä, voi olla että vapaaehtoistyö on osa hänen laajempaa veloitettaan esim. yhteiskuntapalvelua.

Vastikkeettomuus (remuneration)

Ensimmäinen aste palkkioiden (reward) on niiden puuttuminen täysin, jolloin vapaaehtoinen maksaa itse kaikki hänelle vapaaehtoistyöstä syntyvät kustannukset itse.

Äärimmillään vastikkeettomuus nähdään siten, että palkkio on vähäisempi kuin sen edestä tehty vapaaehtoistyö.

Järjestelmä (structure)

Tässä ulottuvuudessa ääripäänä on täysin organisoitu vapaaehtoistyö rekisteröidyn yleishyödyllisen yhdistyksen, julkisen sektorin tai yksityisen tahon toimesta ja toisena ääripäänä ns. naapuri- tai ystäväapu.

Tavoitteena autettavan/kohteen etu (intended beneficiaries)

Tämän ulottuvuuden ääripäinä ovat täysin tuntemattomat ihmiset, joiden kanssa vapaaehtoisella ei ole entuudestaan mitään yhteistä ja toisena ääripäänä esim. itsehoitoryhmät (self-help groups)

Tässä tutkimuksessa vapaaehtoistyöllä tarkoitetaan jonkun toisten ihmisten hyväksi tai jonkin asian puolesta tehtyä palkatonta työtä. Myös kyselyyn vastanneille vapaaehtoistyö määriteltiin edellä mainitulla tavalla.

Rochester & al.¹⁸ tarkastelee vapaaehtoistyötä erilaisten typologioiden näkökulmasta. Ne voivat edustaa sekä suppeita että laajempia näkemyksiä vapaaehtoistyöstä. Nämä typologiat Rochester & al. on ryhmitellyt kolmeen eri paradigmaan: vallitseva paradigma, kansalaisyhteiskuntaparadigma ja vapaa-aikaparadigma.

Perinteisesti vapaaehtoistyön tarkastelu rajautuu altruistisen motivaation pohjalta tapahtuvaan vapaaehtoistyöhön. Tämän käsityksen voidaan sanoa edustavan **vallitsevaa paradigmaa**. Vapaaehtoistyö nähdään pelkästään avun tarpeessa olevien ryhmien auttamiseen ja huolenpitoon, kuten lapsiin, vanhuksiin, syrjäytyneisiin ja sairaisiin ihmisiin. Vallitsevaan käsitykseen liitetään myös

---

¹⁸ Rochester & al. 2000

vapaaehtoistyön hierarkkinen organisointi kolmannella sektorilla tai julkisella sektorilla. Vapaaehtoistyö nähdään lähinnä palkattomana työnä ja palveluna ja toiminta on vertikaalista.¹⁹ **Kansalaisyhteiskuntaparadigmassa** kansalaisten omaehtoinen aktiivisuus on luonnehdittavissa vertaisuutena, oma-apuna, jakamisena ja yhteisenä päämääränä, jolloin vapaaehtoinen on yhteisön jäsen ja vapaaehtoisen tehtävät muodostuvat yhteisön tarpeista. Vapaaehtoisia ei rekrytoida tiettyihin tehtäviin. Toiminta on horisontaalista. Vapaaehtoistyö voidaan nähdä myös **vapaa-ajan viettotapana**, jolloin omien henkilökohtaisten taitojen kehittäminen on usein kannusteena. Joskus vapaaehtoinen voi osallistua kertaluontoisesti jonkun tapahtuman toteuttamiseen.²⁰

Vertailtaessa näitä edellä esitettyjä paradigmoja voidaan todeta, että suomalaisessa järjestöissä eivät paradigmat näyttäyty ”puhtaina” vaan toiminnassa on piirteitä jokaisesta esitetystä kolmesta paradigmasta. Järjestöt kolmannen sektorin toimijoina eivät ole pelkästään palveluiden tuottajia, vaan toimintaan liittyy kansalaisyhteiskuntaparadigmaan ja vapaa-aikaparadigmaan liittyviä piirteitä.

Tämän tutkimuksen lähestymistapa ei pyri rajaamaan vapaaehtoistyötä edellä esitettyjen paradigmojen viitekehysessä, vaan vastaajan omaan arvioon on jäänyt se, tekeekö hän vapaaehtoistyötä. Tutkimustulosten analyysissä tulee kuitenkin esille mm. taustayhteisölle asetettuja odotuksia yhteisökeskeisessä orientaatiossa. Myös Rochester & al.²¹ tuo esiin edellä esitetyn kolmen paradigman lisäksi hybridimallit, joissa voidaan löytää piirteitä useista eri paradigmoista.

Myös muiden kuin uskonnollisten kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaa ohjaavien arvojen ja aatteiden merkitystä vapaaehtoistyön tekemiseen kannustavana tekijänä voidaan pitää ilmeisenä. Näitä aatteita ja arvoja vapaaehtoiset eivät välttämättä tunnista tai tuo esiin ensisijaisena vapaaehtoistyön tekemiseen kannustavana tekijä. Grönlundin²² tutkimuksessa todetaan, että uskonnollisuus toimintaa ohjaavana tekijänä ei välttämättä ole yhteydessä vapaaehtoistyön tekemiseen, jos se yksilö on vain jossain määrin uskonnollinen. Voidaankin tältä pohjalta olettaa, että kansalaisjärjestön arvoihin heikosti sitoutuneet vapaaehtoiset eivät tee vapaaehtoistyötä järjestön aatetaustan pohjalta vaan osallistujan itsensä merkitykselliseksi kokemat asiat, toimivat usein kannusteena vapaaehtoistyön tekemiseen.

---

¹⁹ Rochester & al. 2000

²⁰ Rochester & al. 2000

²¹ Rochester & al. 2000

²² Grönlund, 2004, 2012 a ja b

2.3 KANSALAIUUUS JA VAPAAEHTOISTYÖ

Demokratia on vallan ja vallankäytön mahdollisuuksien jakautumista suhteellisen tasaisesti väestön keskuudessa. Tasavertaisten mahdollisuuksien (equality opportunities) ja lähtökohtien tarjoaminen ajatellaan antavan mahdollisuuden tavoitella omaa hyväänsä yhteiskunnassa ja elämässä. Pohjoismaita pidetään hyvinvointivaltioina, jotka tarjoavat mm. maksuttoman koulutuksen kansalaisilleen ja näin mahdollisuuden menestyä yhteiskunnassa statuksesta riippumatta.²³

Vapaaehtoistyön voidaan nähdä myös edistävän demokratiaa välillisesti, koska demokratia on riippuvainen yhteiskunnallisesta aktivismista. Poliittinen kampanjointi perustuu osittain vapaaehtoistyöhön.²⁴

Perinteisesti vapaaehtoistyön on nähty olevan yhteyksissä järjestöissä ja yhdistyksissä tapahtuvaan toimintaan. Ne ovat määritelleet vapaaehtoisen roolin, tehtävät ja aikataulut sekä perehdyttäneet, kouluttaneet ja hyväksyneet uudet vapaaehtoiset tehtäviinsä. Ne ovat myös voineet estää vapaaehtoistyön tarvittaessa. Organisaatiot ovat siis hallinnoineet vapaaehtoistyön tekemistä.

Musick & al. mukaan yhteiskunnallinen aktivismi voidaan määritellä erääksi tyyppiä vapaaehtoistyötä, koska niillä on paljon yhteisiä piirteitä (characteristics). Myös vapaaehtoiset voivat pyrkiä edistämään asioita monella tavalla. He voivat tehdä työtä, sen eteen, että poliittiset toimijat ja tiedotusvälineet tunnistaisivat epäkohdat ja ongelmat. He voivat kehittää ja tuoda esiin uusia asemia ja yhteiskunnallisia vaihtoehtoja. He voivat auttaa antamalla rahoitustukea sekä tuomalla esiin tutkimusorganisaatioiden, säätiöiden ja yhdistysten käsittelemiä ongelmia. Yhdistävänä piirteenä on nähty altruistinen teko, jota edustaa mikä tahansa teko, joka on tavoitteellinen ja se on suunniteltu hyödyttämään muita kuin toimijaa itseään eikä vapaaehtoinen ensisijaisesti odota saavansa siitä palkkiota. Aktivismi voidaan myös nähdä vapaaehtoistyön alatyypinä. Vapaaehtoisuus on laajempi käsite kuin yhteiskunnallinen aktivismi. Vapaaehtoisuus ei siis välttämättä sisällä eksplisiittistä poliittista tavoitetta.²⁵

---

²³ Rinne, 2011, 13-14

²⁴ Musick, A. & al. 2008, 4

²⁵ Musick, A. & al. 2008, 20

Aittolan (2008)²⁶ mukaan kansalaisjärjestöissä on voitu harjoittaa aikuiskoulutusta joustavasti ja tavoittaa myös sellaisia väestöryhmiä, jotka eivät ole osallistuneet laajamittaisesti formaaliin aikuiskoulutukseen.

Naisten runsas osallistuminen koulutukseen kansanliikkeissä ja järjestötoiminnassa on yksi aikuis-
kasvatuksen keskeinen piirre sen alkuvaiheista lähtien. Käytettävissä olevien tilastojen perusteella
naisia on ollut 1800-luvun lopulta lähtien kansanliikkeiden jäsenenä lähes yhtä paljon kuin miehiä.
Naiset ovat osallistuneet erityisen aktiivisesti sellaisten kansaliikkeiden ja järjestöjen toimintaan,
joilla on ollut ammatillinen luonne.²⁷

Järjestötoiminnassa naisten suhteellinen osuus on lisääntynyt. Vuonna 2000 järjestötoimintaan
osallistui enää kuusi prosenttia miehistä, mutta naisista edelleen kymmenen prosenttia.²⁸

Yhteiskunnallisten olojen, kuten työllisyyden ja taloudellisen kasvun lisääntyessä ja yleisen koulu-
tustason ja koulutusmahdollisuuksien parantuessa vapaan sivistystyön merkitys sosiaalisen nou-
sun ja yhteiskunnallisen osallistumisen välineenä on jatkuvasti vähentynyt.²⁹

1970-luku oli vapaan sivistystyön nousun aikaa, jolloin kulttuuri-, nuoriso- ja opiskelijaradikalismi
eli kukoistuksen kautta. Poliittiset järjestöt aktivoituivat ja se johti siihen, että valtio alkoi
enenevästi tukea vapaana sivistystyönä puolueiden, ammattiyhdistysliikkeiden ja muiden intressi-
ryhmien toimintana. Myös aikuiskasvatuksen uudistamista alettiin tehdä osana yleistä koulutuspo-
liitiikkaa, jossa sen työllistävä ja ammatillinen merkitys tuli keskeiseksi.³⁰

Heikkisen³¹ mukaan suomalaisten kansanliikkeiden erityisyyttä on se, että ne ovat olleet sekä
miesten että naisten toimintaympäristöjä alusta alkaen. Toiminnan vakiintuminen järjestöiksi, op-
pilaitoksiksi ja hallintoelimiksi on johtanut sen jakaantumiseen sukupuolen mukaan. Naiset kanta-
vat yhtäältä huolta demokratiasta ja hyvinvoinnista, toisaalta he kesyttävät alistettujen vastarintaa
ja puskuroivat poliittista levottomuutta. Taloudellisten ja sosiaalisten murrosten aikana naiset ovat
lähteneet miesten rinnalle organisoimaan erityisesti murrosten koettelemille ihmisille paikkoja ja
instituutioita, joissa nämä voivat käsitellä kokemuksiaan ja tulevaisuuttaan yhdessä toisten kanssa.

---

²⁶ Aittola, 2008

²⁷ Heikkinen, 2011, 48-49

²⁸ Aikuiskoulutustutkimus 2006

²⁹ Heikkinen, 2011, 58

³⁰ Heikkinen, 2011, 59

³¹ Heikkinen, 2011, 60

Heikkisen näkemyksen mukaan kansalaistoiminnan vakiintuessa puoluepoliittiseksi toiminnaksi, siitä tulee yhteiskunnan vallanpitojärjestelmän osa. Hänen mukaansa niistä tulee ristiriitoja parantavia yhdessäolon paikkoja.

Putnamin³² tutkimustulosten mukaan yhdistystoimintaan osallistuminen ja poliittisesti aktiivinen kansalaisuus ovat yhteydessä toisiinsa. Niissä Italian hallintoalueista (20 yhteensä), joissa osallistuminen paikalliseen yhdistystoimintaan on yleisintä, myös poliittinen aktiivisuus ja äänestäminen kaksi kertaa yleisempää kuin niillä alueilla, joissa mihin tahansa yhdistystoimintaan osallistuminen on vähäistä.

Siisiäinen³³ esittää ns. uuden hegemonian syntyneen järjestöjen toimintaa ohjaamaan ja oikeuttamaan osana korporatiivista järjestelmää 1990-luvulla. Tuolloin poliittisesti ja yhdistyksellisesti jakautuneet luokkafraktiot vaihtuivat yksilön, yksilön vapauden ja yksilön vastuuta korostavaan vaikuttamiseen. Siisiäinen kutsuu näitä tee-se-itse -yksilöille suunnatuiksi ja heitä palveleviksi yhdistyksiksi ja managerialistisesti johdetuiksi järjestöiksi, jotka molemmat ovat saman hegemonian ja vaikuttamisen (totuuspuheen) osia.³⁴

Siisiäisen³⁵ mukaan yhdistykset antavat kansalaisille mahdollisuuden vaikuttaa tilanteessa, jossa luottamus poliittisen ja taloudellisen alajärjestelmän toimivuuteen on menetetty ja ihmiset eivät enää osallistu eivätkä luota niiden toimintaan. Yhdistykset voivat aina kyseenalaistaa ja epäillä. Tällainen toiminta on myös edellytys, jotta vapaaehtoisuuteen pohjautuva hegemonia toimisi. Yhteiskunnallisen ja poliittisen järjestelmän kannalta yhdistyslaitoksen ja myös uusien yhdistysmuotojen tärkein funktio on sen monimuotoisuuden ennakoimattomassa kokonaisvaikutuksessa. Siisiäinen olettaa, että suuri osa yhdistyksistä kuitenkin toimii jäsenintressien mukaisesti. Muutokset syntyvät monien toimintojen kokonaisvaikutuksena. Tähän kokonaisvaikutukseen menee kuitenkin paljon aikaa. Yksittäisten yhdistysten pienistä innovaatioista muodostuu suurempi yleistävä mielipide. Suuri ”innovaatio” on kuitenkin useiden kymmenien tuhansien suuruiseen yhdistyslaitokseen sisältyä ”joukkoviisaus”. Yhdistysten moninaisuus antaa mahdollisuuden tuottaa uusia ideoita, tarjota ratkaisuja ja vaatia muutoksia. Myös yleisestä käsityksestä poikkeavat mielipiteet voivat kypsyä yhdistyksissä.

---

32 Putnam, 1993, 114-116

33 Siisiäinen, 2011, 161-164

34 Siisiäinen, 2011, 161-164

35 Siisiäinen, 2011, 166-167

Grönlundin³⁶ tutkimuksessa uskonnollisuus suhteessa vapaaehtoistyöhön luokitui kahdelle tasolle: Uskonnollisuus on integroitunut vapaaehtoistyön ytimeen (religiouness as an integral part at the very heart of volunteering) tai uskonnollisuus on enemmän taka-alalla vaikuttaen yksilön arvojen ja maailmankatsomuksen kautta vapaaehtoistyöhön (religiouness as being more in the background associated with the values and worldviews of the individual). Jälkimmäisellä tasolla uskonnollisuus lisää motivaatiota ja tukee toimintaa lisäämällä aktiivisuutta uskonnollisessa yhteisössä. Myös aikaisemmissa suomalaisissa tutkimuksissa on saatu samansuuntaisia tuloksia.^{37 38}

Kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaa ohjaavien arvojen ja aatteiden merkitystä vapaaehtoistyön tekemiseen kannustavana tekijänä voidaan pitää ilmeisenä. Näitä aatteita ja arvoja vapaaehtoiset eivät välttämättä tunnista tai tuo esiin ensisijaisena vapaaehtoistyön tekemiseen kannustavana tekijä. Myös Grönlundin tutkimuksessa todettiin, että uskonnollisuus toimintaa ohjaavana tekijänä ei välttämättä ole yhteydessä vapaaehtoistyön tekemiseen, jos se yksilö on vain jossain määrin uskonnollinen. Voidaankin tältä pohjalta olettaa, että myös kansalaisjärjestön arvoihin heikosti sitoutuneet yksilöt eivät tee vapaaehtoistyötä järjestön aatetaustan pohjalta vaan tiedostetut subjektiiviset ja intersubjektiiviset historialliset merkitystasolle sijoittuvat asiat toimivat kannustimina vapaaehtoistyön tekemiselle.

Yhdysvaltalainen kriittisen kasvatuksen teoreetikko Alberto C. Torres näkee koulutuksen ja kansalaiskasvatuksen tehtävänä hyveellisen demokraattisen ja monikulttuurisen kansalaisuuden edistämisen. Kansalaiskasvatus on hänen näkemyksensä mukaan osa demokraattisen ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan rakentamista.³⁹ ”Schools should play a central role in the in the constitution of democratic discourse and citizenship⁴⁰.” Hänen ajattelunsa pohjautuu kasvatuksen klassikoiden, erityisesti Paolo Freiren näkemykseen pedagogisesta toiminnasta inhimillisen potentiaalin vapauttamisena ja oikeuden mukaisen yhteiskunnan rakentajana.^{41 42}

---

36 Grönlund, 2013, 61-64

37 Grönlund 2004

38 Yeung 2004

39 Torres 1998, 251, 259

40 Torres 1998, 259

41 Torres 1995, 315

42 Torres 1998,228

Torresin kansalaisuuskäsityksen mukaan demokraattis-monikulttuurisen kansalaisuuden ulottuvuuksia (dispositioita/ elementtejä) ovat solidaarisuus (solidarity) , suvaitsevaisuus (tolerance) , toivo (hope), henkinen rakkaus (affection/love), kyky dialogiin (skills of dialogue?) ja epistemologinen uteliaisuus (epistemic curiosity?). Näitä tulisi hänen mukaansa edistää kaikissa sosiaalisissa instituutioissa.⁴³

Torresin mukaan⁴⁴ erityisesti kansalaisten oikeuksia tulee perustella ja hyveellisiä piirteitä vahvistaa. Rohkeutta, lakien noudattamista, lojaaliutta, sosiaalisia ominaisuuksia, työetiikkaa, kykyä odottaa palkitsemista sekä poliittisesti hyveellisiä piirteitä kuten analyyttisyys ja kriittisyys pyrkiä edistämään kansalaiskasvatuksessa.

Torres hahmottaa kansalaisuuden erilaisuutta korostavana ja homogeenisuutta torjuvana. Hän pitää tavoiteltavana kultivoida (cultivate =sivistää, herättää) erojen rajat ylittävää solidaarisuuden henkeä. Tavoiteltavaa on erilaisten kulttuurien ja ryhmien tavoitteiden yhteisen perustan löytäminen.⁴⁵

Sekä kansalaisuudella että identiteetillä on sellainen perusta, että ne ovat läheisiä demokratiateorioiden kanssa. Myös niissä on kiinnostuksen kohteena se, miten voidaan edistää yksittäisten intressien ja spesifien identiteettien rajoja ylittävää solidaarisuutta.⁴⁶

Liberalistisen poliittisen ideologian ajatus korostaa vapautta. Sen mukaan vapaus on normatiivinen olotila ja peruslähtökohta (premissi) kaikelle vuorovaikutukselle. Suvaitsevaisuus kansalaisten hyveenä on olennaista, jotta erilaisuus voisi kukoistaa.⁴⁷ Freiren ajattelussa identiteetti on elinikäisen oppimisen prosessi. Myös Torres ajattelee näin. Demokraattis-monikulttuurinen kansalaisuus edellyttää kansalaisvapautta, tietoisuutta sekä itse-reflektiivistä oppimisen prosessia. Tutkija rinnastaa tällaisen identiteettikäsityksen sivistymisen prosessiin ja sen jatkuvaan muutokseen ja kanssakäymiseen ympäristön kanssa (vrt. hermeneuttinen kehä). Torres pitää myös keskeisenä demokratiaan kasvamisessa erilaisten näkökulmien ja poliittisten erimielisyyksien olemassa oloa.

---

⁴³ Torres, 1998, 255-257

⁴⁴ Torres 1998, 110-111

⁴⁵ Torres 1998, 163, 223

⁴⁶ Torres 1995, 311

⁴⁷ Torres 1998, 256

Suvaitsevaisuus on moniulotteinen kansalaishyve, joka edellyttää kansalaisvapautta, tietoisuutta sekä itse-reflektiivistä oppimisen prosessia.⁴⁸

Torres korostaa dialogin periaatteen merkitystä. Tietoisuuden konstituoituminen ei tule koskaan lopullisesti valmiiksi, vaan on elinikäisen oppimisen prosessi, jossa tunnistetaan omien ennakkokäsitysten ja ennakkoluulojen lähteet ja syyt.⁴⁹ Tiedon demokratisoiminen on hänen kansalaisuuskäsityksensä taustalla vaikuttava kriittisen pedagogiikan ajatus, jolla tavoitellaan kaikkien kansalaisten tasa-arvoiseen ja tasapuoliseen pääsyn tiedon äärelle ja toisaalta myös määrittelemään legitiimiä tietoa.⁵⁰

Hyveellinen kansalaisuus edellyttää sellaista tiedon kultivoitumista, että se mahdollistaa kansalaisten ja kansanryhmien poliittisen osallistumisen. Hän kytkee osallistumisen kriittis- emansipatoriseen tiedonintressiin.⁵¹ Tarvitaan tietoa, joka toimii haasteena välinpitämättömyydelle ja ennakkoluuloisuudelle. Tavoiteltava kansalaisuus kykenee havaitsemaan vallankäytön erilaiset seuraukset.⁵²

Yhteisöllisyyteen ja myötätuntoon pohjautuva rakkaus on Torresin mukaan voimallinen päätöksentekoa ohjaava kansalaisuuden ulottuvuus. Se perustuu luottamukseen ja uskoon ihmisyyttä/inhimillisyyttä kohtaan ja se tuottaa mahdollisuuden ratkaista ja sovittaa järjen ja voimakkaan tunteen välisiä ristiriitoja. Liberalistinen ajattelun mukaan luottamukseen perustuvalla kunnioituksella kansalaisten välillä on keskeinen osa liberalistiseen näkemykseen pohjautuvan rakennelman säilymisen kannalta.^{53 54}

Kansalaisten tulee voida luottaa valtion toimivan instituutiona reilulla tavalla kansalaisiaan kohtaan intressiryhmistä riippumatta.

Toivo on luottamusta muutoksen mahdollisuuteen. Toivo on sitoutumista koulutuksessa tietynlaiseen utopiaan ja se on merkittävä kansalaisuuden elementti. Toivon Torres näkee nihilismin ja kyynisyyden estäjänä. Ajatus siitä, että mikään ei tule kuitenkaan koskaan muuttumaan, sopeuttaa

---

48 Torres, 1998a, 442

49 Torres 1998, 256

50 Torres 1998, 244-245

51 Torres 1995, 268

52 Torres, 1998, 254, 256

53 Torres 1998, 257

54 Torres 2009, 118-119

vallitsevaan tilanteeseen ja estää muutoksen parempaan. Toivo edustaa utopiaa ja nihilismi ja kynnisyys antiutopiaa. Toivo on myös laajempi yhteiskunnallinen projekti, joka antaa pohjaa oikeudenmukaisemman yhteiskunnan mahdollistumiselle.^{55 56}

Kaikenlaisen oppimisen tulisi Torresin mukaan rakentua dialogisuudelle. Monikulttuurisen kansalaisuuden edellytyksenä on dialogisuus myös silloin, kun ihmiset ovat etäällä toisistaan tai käytetty kieli on erilaista.⁵⁷ Dialogi voi kääntyä itseään vastaan, jos kohtaamisissa korostuvat status tai etniseen, uskonnolliseen tai kansalliseen taustaan perustuvat hierarkiat. Tällöin on vaarana, että ymmärryksen sijaan vastakkainasettelu erilaisten ryhmien välillä vain vahvistuu. Hyveellinen kansalaisuus edellyttää hänen näkemyksensä mukaan aina aitoa pyrkimystä erilaisuutta ja monimuotoisuutta kunnioittavaan dialogiin. Dialogin peruslähtökohtana on kommunikatiivinen rationaalisuus, joka on myös dialogin tavoiteltava lopputulos.⁵⁸

Kriittinen reflektio edellyttää aina toiminnan oikeutuksen pohtimista. Tämän lisäksi kommunikatiivisen toiminnan edellytyksenä on, että ristiriitaisuuksista voidaan keskustella avoimesti. Se on edellytys oppimiselle ja toiminnan tavoite.⁵⁹

Habermasin mukaan kommunikatiivinen toiminta on kielellistä interaktiota, jossa kaikki siihen osallistuvat pyrkivät saamaan aikaan kuulijoissa tietyn vaikutuksen ilman ”taka-ajatuksia” - siis vakuuttamaan kuulijat sanomansa totuudellisella, vilpittömällä ja oikeutetulla sisällöllä. Jos kieltä yritetään käyttää vallan välineenä tai yksipuolisen vaikuttamisen välineenä, jolloin oikeuden, totuuden ja vilpittömyyden vaatimukset eivät toteudu, on kyseessä strateginen toiminta. Kommunikatiivinen toiminta pyrkii yhteisymmärryksen saavuttamiseen ja se on aina sosiaalista.^{60 61}

Kommunikatiivisen toiminnan edellytyksenä on seuraavien ehtojen täytyminen toiminnassa:

Toiminnan pyrkimyksestä ollaan samaa mieltä. (=yhteinen pyrkimys)

Ymmärretään, mitä sanoja sanoo.(= ymmärrys)

Sitä, mistä keskustellaan, ei aseteta kyseenalaiseksi. (=sanoman hyväksyminen)

---

55 Torres, 1998, 257

56 Torres, 1998a, 442-443

57 Torres, 1998, 258

58 Torres, 1998, 258

59 Vrt. Habermas 1987, 20-22, 138-142, 152-153

60 Habermas 1976, 260-262

61 Habermas 1987, 20-22, 138-142, 152-153

Jokaisella on oikeus esittää mielipiteensä ja kysyä ilman pelkoa seuraamuksista.
(=turvallisuus)

Mikäli ehdot eivät täyty, siirrytään diskurssiin, jolloin sanomisten pätevyysvaatimuksista (oikeus, totuus, vilpittömyys) keskustellaan.⁶²

Kommunikatiivinen toiminta ei ole mahdollista ilman reflektiota, koska kommunikatiivinen toiminta perustuu vilpittömään ymmärtämiseen ja asioiden kyseenalaisiksi asettamiseen, mikäli ymmärtämistä ei tapahdu. Strategisesti esitetyt asiat eivät mahdollista todellista keskustelua, vaan totuudet esitetään annettuina, oikeutettuina, ilman pohdintaa itse sosiaalisessa toiminnassa esim. opiskelutoiminnassa. Kuitenkin strateginen toimija voi pohtia ja tehdä valintoja myös kriittisesti reflektoiden.⁶³ Jos jokainen toimija pitää toimintaansa oikeutettuna keskustelematta toiminnan perusteiden oikeutuksesta muiden, toimintaan osallistuvien henkilöiden kanssa, eivät todellinen yhteistoiminta ja yhteisten tavoitteiden suunnittelu ja niihin sitoutuminen mahdollistu.

Freiren mukaan uteliaisuuden epistemologia on tärkeä hyve, joka perustuu aitoon haluun ja tarpeeseen ymmärtää ympäröivää maailmaa. Identiteetin kehittyminen on elinikäinen oppimisprosessi.⁶⁴ Identiteetin kehittyminen on tutkijan näkemyksen mukaan rinnastettavissa näin myös sivistysprosessiin, joka hermeneuttisen kehän tavoin on jatkuvassa muutoksessa ihmisen ja ympäristön välillä.

Vapaaehtoistyö on yleensä yhteisössä tapahtuvaa toimintaa, jolloin se on luonteeltaan sosiaalinen instituutio. Tutkimuksen tuloksissa tarkastellaan eri orientaatioulottuvuuksien alakategorioiden yhteyksiä Torresin kansalaisuuskäsityksen ulottuvuuksiin nähden.

---

62 Habermas 1976, 264-268

63 Vrt. Mezirow, 1995, 35

64 Torres, 1998, 259